

AVRUPA'DA GÖZLENEN NAPOLYON ÇAĞI BUNALIMININ İTALYAN VE TÜRK KÜLTÜRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Araş. Gör. Dr. GÜLBENDE KURAY
İtalyan Dili ve Ed. Anabilim Dalı

Avrupa kültüründe Aydınlanma çağından Romantizm çağına geçildiği dönem, tarihi alanda ise Fransız Devrimi ile İtalyan Birliği (Risorgimento) dönemleri arasında kalan yıllar tüm Avrupa'nın, dolayısıyla İtalya'nın fırtınalı, karışık ve bunalımlı dönemlerinden biridir. Bu bunalım aynı çağda Osmanlı Devleti'ne de yansımış ve batı örnek alınarak artık bazı reformlar yapmanın gereğine inanılmıştı.

Fransız Devrimi başlangıçta zamanın aydın kişilerince savunuldu. Buna karşılık İtalya'daki yönetici sınıflar devrime karşı çıkararak ona sempati gösteren İtalyan aydınlarını ezmeye çalıştılar. Bunun sonucu olarak İtalya'daki bazı devletler Fransa'ya karşı bir koalisyon kurdular. Fakat bir süre sonra, 1796'da General Napolyon Bonapart İtalyan ordusu kumandanlığına getirildi. Bu olaydan sonra Fransız birlikleriyle koalisyon devletleri arasında çatışma başladı. Sonunda Napolyon 1797'de Venedik Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırarak Cisalpina Cumhuriyeti'ni kurdu ve Campofornio antlaşmasıyla Veneto bölgesini ünlü Avusturya hanedanı Habsburg'lara verdi. Bu olay, Napolyon'un İtalya'da eski rejimi yıkarak ulusal özgürlük çağını başlatacağını uyanık aydın yurtseverlerde büyük düş kırıklığı yarattı. Bu kişiler Fransızların İtalya'da korsanlık ve diktatörlükten başka bir şey yapmadığına inanmışlardı artık. Buna karşılık ülkede büyük çoğunluk çıkarları nedeniyle, Napolyon'u tutarak ona baş eğiyordu. Daha sonra Fransızlar büyük bir hızla İtalya yarımadasına yayılarak Roma ve Napoli Cumhuriyetlerini kurdular. Bu arada Napolyon'un giderek Fransız Devrimi ilkelerinden uzaklaştığı ve monarşi düzenini benimsediği gözleniyordu. Nitekim bazı devrimci aydınlar görevlerinden uzaklaştırılarak yerlerine liberal soylular getirildi ve 1804 yılında Cisalpina Cumhuriyeti, İtalya Cumhuriyeti adı altında yeniden kuruldu, Napolyon cumhurbaşkanı oldu ¹.

¹ Geniş bilgi için bkz. Salvatorelli, *Sommario della storia d'Italia*, Einaudi, Torino, 1974, s. 387-405.

Artık politika sokağa dökülmüş, ordulararası savaş bitmiş, toplumlar-
arası savaş başlamış, bu da sonunda kardeş kavgasına dönüşmüştü. Öte
yandan halk Fransızca konuşmaya ve ince Toscana dilini tümden unut-
maya başlamıştı. Napolyon'un özgürlük ve mutluluk çağını başlatması
beklenirken eski rejim daha da kötü bir biçimde sürüp gidiyordu. Parini,
Alfieri, Foscolo gibi birçok İtalyan yurtseverinin düşlediği yüce idealler
Napolyon diktatörlüğü ve halkın vurdumduymazlığı karşısında yavaş
yavaş çöküyordu. Ama yine de bu aydın kişiler canla başla savaşıyor ve
yazılarıyla halkı yüreklendiriyorlardı. Çünkü, onlara göre eğer İtalyanlar,
saplandığı zorluklarda yurtlarını yürekli bir biçimde aydınlatmak ve düş-
tüğü tehlikelerde cömertçe yardımına koşmak için tüm çalışmalarını, dü-
şüncelerini, alın terlerini yurtlarına yönelmezlerse, dünyada ne erdem,
huzur ve barışı, ne de gerçek eşitliği asla elde edemezlerdi. Bu koşullarda
herkes yurduna sahip çıkmalı ve onun için savaşmalıydı. Yurt söz konusu
olduğunda gerçek yurtsever her şeyi unutup yurduna dört elle sarılmayı
bilmeliydi. Bu fikirleriyle halkı yurt için çalışmaya özendiriyorlardı. Zaman
zaman atalarını övüyor, eski çağlara özlem duyuyorlar ve son bağımsızlık
çabasının ardından gelen şerefsiz çöküşü anımsayarak yurdun önüne ge-
çilmez sefil tutsaklığına ağlıyorlardı. Fakat yurdun özgürlüğü için var
güçleri ile savaştıkları halde, karşı koydukları güçlerin sonunda kendilerini
yendiğini hissediyorlardı. Baştakilerin bir kısmı halkı özgürlük heyecanı ile
bir kısmı da bağınaz din ile kandırmaktaydı. Oysa İtalyan yurtseverler
yaşamın en büyük amacının özgürlük olduğunu, gerekirse bu uğurda öl-
menin bir görev olduğunu savunarak İtalyan Birliği hareketinin öncü-
lüğünü yaptılar. Halkı birlik olmaya çağırdılar çünkü, dünyada artık güç
egemendi; küçük balık büyük balığa yem olmaktaydı. Bu koşullarda ancak
bir ilke altında toplanılırsa amaç gerçekleştirilebilirdi. Artık güzelliğin ve uy-
mun egemen olduğu düş çağı geride kalmış, kuvvetin, hakkın tek hâkimi
olduğu savaş çağı başlamıştı. Ulusların ve imparatorların doğuş ve çökü-
şünden oluşan bir dizi olay gözleniyordu. Bir yanda zafer çığlıkları atıl-
ırken öte yanda köle zincirleri şakırdıyordu. Özgürlüğe olan inanç sar-
sılmıştı, yıllardır düşledikleri yüce doğruluk ve mutluluk dünyası özlemi ise
artık boştu. Yalnızca hükmedenlerin kurnazlıkları geçerliydi ve onlara
erdem gözüyle bakılıyordu. Görevler ve haklar kılıcın ucunda olduğu süre-
ce güçlü olan yasaları kanla yazıyordu. Tüm bu kötülüklerin sorumlusu
olarak ise Napolyon'u görüyor ve onu şiddetle suçluyorlardı. İtalyan yurt-
severlerinin en önde gelenlerinden biri olan Ugo Foscolo (1778-1827) ölüm-
süz yapıtı *Ortis*'te Napolyon ve taraftarlarını eleştirerek şöyle diyordu:

“Erdem sizin karanlık ruhlarınızda diye onu başka avuntusu olmayan mutsuzların yüreğinde de söndürmek ve bu yolla vicdanınızı aldatmak mı istiyorsunuz?”²

Tüm bu olaylar tarihi bir düş kırıklığı yaratırken, öte yandan İtalyan aydınlarının bir gerçeği anlamalarına da yardım etti: Napolyon İtalya tarihinde İtalyanların ilk kez siyasi birlik ve bütünlüğün ne demek olduğunu anlamalarını sağlamış, onları bilinçlendirerek İtalya’da ulusal ve liberal devrimin temellerini atmıştı. Nitekim aydınlar işgalin çok acı olmasına karşın bir yönden gerekli olduğunu düşündüler. Böylece işgale sözleri ve eylemleri ile karşı çıkarken yurtları için ondan yararlanmaya çalıştılar. Napolyon’un 1814’te gücünü yitirmesiyle, Fransız rejimi çöktü ve İtalya’da ulusal birlik hareketi hızlandı³, Fransız Devrimi’nin bildirisi liberalleşti.

Bu tarihi olaylara paralel olarak, bu alandaki değişimlerin etkisiyle felsefe ve edebiyat alanlarında da fikir çatışmaları olması doğaldı. Örneğin 18. yüzyılın ikinci yarısında Milano’da bir Aydınlanma akımı başlatıldı⁴. Bu akım toplum yaşamını her yönden etkileyerek tüm düşünce ve töreleri değiştirmişti. Özellikle Newton, yer çekimi yasasını bularak o zamana dek insanoğlunu saran karanlığı araladı. Bunu da, yeryüzü ve gökyüzünün tüm cisim ve varlıklarının bağlı olduğu evrensel ve değişmez doğa yasasını açığa çıkarmak için yaptı. Böylece bu çağda akıla sonsuz güven duyulmaya başlandı. Aklın görevi halkı uyandırmak, onu aydınlatmak olacaktı. Ancak bu yolla halk eşit ve özgür olabilirdi. Bu da bilindiği gibi Fransız Devrimi’nin bildirisiydi.

Ne var ki Aydınlanma akımının etkinliği fazla uzun sürmedi. Tüm Avrupa’da, kısa sürede, bu akıma karşı duygusallık ve melankoli içeren akımlar ortaya çıktı. Çünkü salt akıl her şeyi açıklayamıyordu. Her şeyi akılcılıkla çözmeye çalışınca insanın karmaşıklığı, duygusal yanı ikinci plana bırakılarak bireysel kişilik inkâr ediliyordu. Ve bir süre sonra Ön Romantizm akımı yavaş yavaş tüm Avrupa’yı sarmaya başladı⁵. Aydınlanmacı değerlerin yarattığı bu bunalımı gerek yaşamında, gerek yapıtlarında en şiddetli olarak yaşayan yazar Jean-Jacques Rousseau idi⁶. Böylece Voltaire ve Rousseau’nun öncülüğünde gelişen Aydınlanma akımı

² Ugo Foscolo, *Ultime Lettere di Jacopo Ortis, Poesie*, a.c. di M. Puppo, Mursia, Milano, 1965, s. 53.

³ Bkz. A. Dall’Oglio, *Il nostro Risorgimento*, Le Monnier, Firenze, 1870.

⁴ Bkz. L. Actis, *Gli Illuministi Italiani*, Loescher, Torino, 1969.

⁵ Bkz. W. Binni, *Romanticismo Italiano*, Laterza, Napoli, 1974.

⁶ Bkz. G. Di Napoli, *Il pensiero di Gian Giacomo Rousseau*, La Scuola, Erescia, 1953.

ve Ön Romantizm, 18. yüzyılın ikinci yarısının iki zıt, fakat birbirini tamamlayan yönleri olmuş ve o çağda yaşayan birçok İtalyan yazarda da bir arada görülmüştür. Dolayısıyla o çağın edebiyatında iki değişik kavram ve üslup türü vardır. Voltaire'de kısa, kuru, kesin ve tutkulu, belirli bir kültür birikimiyle bezenmiş cümleler görülür, Rousseau'da ise geniş, uzun betimlemeler, kültür vermekten çok duygulara yönelik ve insanı ruhen belirsiz bir melankoli ve rüya ortamına götüren öğeler göze çarpar. Bunlar İtalyan yazarlarını da büyük ölçüde etkilemiştir.

O çağlarda, yukarıda sözü edilen hızlı değişimlerin sonucu olarak gerek halk, gerek burjuva sınıfı, gerekse aydınlar yeni bir ulusal kişilik ve sınıf arayışı içindeydiler. Avrupa kültürünü altüst eden bu bunalımlı dönemde yaşayan İtalyan aydınları da tüm bu akımlardan doğal olarak etkilendiler. Önce kendi kendilerine, sonra topluma karşı büyük bir savaş verdiler. Yalnızca Avrupa'nın politik düzenini bozmakla kalmayıp tüm geleneksel değerleri de tehlikeye atan bu olaylar dizisini günü gününe yaşadılar. Yaşamları boyunca onlarla yoğruldu.

Politik deneyimler, özellikle Campofornio deneyimi, İtalyan kültüründe ve o çağın aydınlarının ruhsal gelişiminde önemli yer tutar. Yurt, ona özgürlük vaat eden kişi tarafından satılmıştır. Cumhuriyet artık onlara özgürlüğün temeli gibi görünmez. Klasikçiliğe olan inanç o romantik ortam içinde boğulur. Avrupa'yı felsefi yenilenme (Restaurazione) adı altında saran mistik akımın etkisinde kalınarak maddecilik bir kenara itilir. Böylece ortaya yepyeni çelişkiler ve kuşklar çıkar.

Kısacası, Aydınlanma çağı ve Romantizm, Fransız Devrimi ve İtalyan Birliği dönemleri arasında kalarak, yaşadıkları çağın sorunlarını tümüyle ruhlarında ve yapıtlarında yansıtan bu çağ aydınları, iktidarın sık sık el değiştirdiği, kişilerin çıkar peşinde koştuğu ve birbirine düştüğü bir bikkınlık döneminin canlı tanığı ve temsilcisidirler, yapıtları ise tarihi belgeler niteliğindedir.

Doğal olarak Avrupa'da gözlenen tüm bu kaynamalar, bu derin değişimler Osmanlı Devleti'ni de etkiledi. O sırada Osmanlı Devleti'nin siyasal durumu da pek iç açıcı değildi. 18. yüzyılın ilk yarısında Rusya, Venedik ve Avusturya ile yapılan savaşlarda Osmanlılar daha önce kaybettikleri yerlerin bir kısmını geri aldılar. Örneğin Mora, Belgrad ve Azak kalesi gibi. Fakat Rusya ile 1768'de başlayan ve 1774'e dek süren savaşlar Osmanlı ordularının kesin yenilgisiyle sonuçlandı. Bu savaşların sonucunda Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı ve bu antlaşma ile Kırım bağımsızlığını kazanarak bir süre sonra Rusların eline geçti.

1798'e dek Osmanlı-Fransız ilişkileri çok iyi gitti. Fakat 19 Mayıs 1798'de Napolyon ülkesinden yola çıkarak Malta'yı ve İskenderiye'yi işgal etti. Daha sonra ise Memlukları bozguna uğrattı. Bunun üzerine Fransa ile Osmanlı Devleti arasında o güne dek süregelen eski dostluk bozuldu. Zaten Napolyon'un bu sefere çıkmasındaki nedenlerden biri de yakın zamanda yıkılacağını umduğu Osmanlı Devleti'nden toprak koparmaktı.

İşte tüm bu önemli olaylardan sonra, bu çağda Osmanlı devlet adamları da artık bir dizi reformlar yapılması gerektiğine inandılar. Bu reformlar önce askeri alanda başlatıldı. Önce III. Selim (1789-1807) Nizam-ı Cedid adıyla yeni bir ordu kurdu⁷. Başlangıçta başarıya ulaşacakmış gibi görünen Nizam-ı Cedid hareketi, yeniçerilerin ve eski düzenden çıkarılanların karşı koymasıyla sona erdi. Böylece III. Selim tahttan indirildi ve yine eski düzenin yandaşlarından biri olan IV. Mustafa (1807-1808) padişah oldu. Ama ilerici görüş giderek güçlendiği için IV. Mustafa'nın saltanatu kısa sürdü. Ardından yine III. Selim'i destekleyenler yenilik yanlısı padişah II. Mahmut'u (1808-1839) başa geçirdiler. II. Mahmut uzun bir çalışma döneminden sonra yeniliklerin en büyük köstekleyicisi olan Yeniçeri Ocağını kaldırmayı başardı. Böylece yeni ve modern bir ordu kuruldu. Bundan sonra devlet bünyesi içinde bir dizi yenilik başladı. Bu yeniliklerin amacı Osmanlı Devleti'ne batı anlamında bir biçim vermek ve özellikle Fransız Devrimi ile ortaya çıkan insan hakları ilkelerini Osmanlı ülkelerinde yaşayan halka da tanıtmak ve uygulamaktı. Böylece Gülhane meydanında 3 Kasım 1839'da Tanzimat devrini başlatan ferman, yani Gülhane Hattı Hümayunu okundu⁸. Bu olaydan sonra Osmanlı Devleti'nde büyük bir devrim hareketine girildi. II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra giriştiği ıslahat hareketlerinin hedefi de yine Osmanlı Devleti kurumlarını batı metotlarına göre modern bir duruma getirmektir.

Abdülmecit (1839-1861) Osmanlı tahtına geçtiği zaman kendisini çok güç bir işin beklediğini, yani Osmanlı devlet yönetimine yeni bir düzen verme gereğini biliyordu. Devlet yönetimindeki kilit noktalara getirdiği adamları da hep Avrupa'da bulunmuş ve bu ülkelerdeki yenilikleri yakından izlemiş kişilerdi. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin güçlenmesi için yönetimde batı modeline yaklaşmanın gerekliliğine bu kişiler de inanıyordu. Özellikle Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa bu düşüncenin Tanzimat-ı Hayriye ile gerçekleşeceğini savunuyordu. Böylece 18. yüzyılın ilk yarısında

⁷ Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 55-73.

⁸ Bkz. a.g.y. s. 169-192.

başlatılmış olan yenilik hareketi de tamamlanacaktı. Görüldüğü gibi bu fermanın amacı Fransız Devrimi ilkelerini Osmanlılara benimsetmektir.

Bu tarihi olaya paralel olarak, Türk edebiyatının batı uygarlığı etkisi altında gelişen ilk dönemi, Tanzimat edebiyatı başladı. Bu edebi dönem siyasi Tanzimat'ın ilanından 20 yıl kadar sonra Tercüman-ı Ahval Gazetesinin basılmasıyla gelişti. Bu edebiyat geniş ölçüde siyasi ve sosyal reformları savundu; eski düşünce ve kurumlar açıktan açığa eleştirilmeye başlandı. Modern edebiyatın yanı sıra matbaa, gazetecilik ve tiyatro da hızla gelişti. Tanzimat edebiyatının en önde gelen temsilcileri Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi ve Ahmet Mithat Efendi idi. Bu kişiler zaman zaman gazetecilik ve tiyatro ile de uğraştılar. Genellikle halkın anlayabileceği sade bir dil kullandılar. Bu çağın tüm yazarlarında halka dönük bir eğilim göze çarpar. Bu nedenle Tanzimat edebiyatı saraya bağlı yüksek tabakaya seslenen ve saray dilini kullanan eski edebiyattan çok farklıdır.

Kısacası Avrupa'daki hızlı değişimlerin etkisiyle, Osmanlı Devleti'nde de, edebiyat alanında batılı fikirler savunulmaya ve tarihe yeni bir gözle bakılmaya başlandı. Eskinin kapalı anlayışına karşılık özgürlük kavramı ve sürekli değişen dinamik bir yaşam görüşü savunuldu. Bu nedenle diyebiliriz ki Tanzimat, her alanda bir dışa dönüş hareketidir. Batı düşüncesinin etkisiyle yeniden bilişlenmenin belirtileri gerek tarih gerek edebiyat alanında açık seçik ortadadır. Bu dünyaya açılış Ahmet Mithat Efendi'nin yapıtlarında en güzel anlatımını bulur. Eski Türk toplumunda ve edebiyatında, insanın yaşam karşısındaki davranışı genellikle içe dönüktü. Oysa bir kültür ve uygarlık değişimi gereğinden doğan Tanzimat çağı, batı modelini izleyerek kendine özgü siyasal, sosyal ve kültürel reformlar yapan yeni bir insan tipi ortaya çıkardı. Bu yeni insan tipi aktif, atak, özgür, kendine güvenen ve dünyayı istediği yönde değiştirebileceğine inanan siyasal ve sosyal bir kahramandır. Bu insan tipine Namık Kemal'in yapıtlarında sık sık rastlanır. Tanzimat çağı edebiyatçıları batı yöntemini uygulayarak Türklerin de bu uygarlık düzeyine ulaşabileceğini kanıtlamışlardır.